

GYÓGYSZERÉSZETTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

Gyógyszerészet 46. 28–29. 2002.

Patika, patikárius szavaink első írásos előfordulása Erdélyben

Dr. Péter H. Mária

Régi szakdolgozatokban, főleg a gyógyszerésztörténeti vonatkozásokban a *gyógyszertár* szavunk helyett sokkal régebbi *patika* elnevezést találjuk. De a mai gyógyszerár elnevezések közt sem ritka e rég használatos szó beépülése a gyógyszerár nevébe [4], akár a gyógyszerészet szimbólumával (Kigyó patika, Kehely patika), akár pedig neves személyiség nevével társítva (Rozsnyay Patika, Széchenyi Patika), de az elhelyezésére, a környékére vagy a tulajdonos gyógyszerésznek a szülőföldjére való utalással együtt használva is előfordul (Sétány Patika, Tölgyfa Patika, Transylvania Patika).

A *patika* szavunk a görög majd a latin nyelvből átvett, „*apotéka*” „*apothekarium*” (= raktár, lerakat, éléstár, félretenni) kifejezésekből honosodott meg [2, 3]. Nemcsak magyar nyelvterületen fordul elő, hiszen a német gyógyszerár „*die Apotheke*” eredete is valószínű innen vezethető le.

Erdélyben a XVI. századtól kezdve a mai napig is használatos maradt a jóval később meghonosodott *gyógyszertár* elnevezés mellett. E rövid írásban a *patika* és a vele kapcsolatos összetett szavaink első erdélyi előfordulására mutatunk rá, azzal a céllal, hogy a szakmánkban használatos régi szavaink történetét megismertessük.

A régi, erdélyi magyar szókincs eredetének és felhasználásának feltárása Szabó T. Attila (1906–1987), a XX. század egyik legszármottevőbb neves magyar nyelvészének tulajdonítható [1]. Az ő kezdeményezése és kitartó munkájának eredménye az örökérvényű *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*, ami feltérképezi szavaink első írásos előfordulását. Az 1975-ben megjelent első kötettől kezdődően a 2000-ben megjelent X. kötetel bezárólag több tízezer szónak adja meg az első írásos előfordulását, annak idejét és könyvszámát. E hatalmas szótörténeti gyűjtemény az erdélyi keletkezési levéltárak felhasználásával készült előbb csak egyéni gyűjtőmunka alapján, majd Szabó T. Attila elhunytja után a hagyatékában maradt több tízezres „gyűjtőcédula” feldolgozásába neves erdélyi nyelvészek kapcsolódtak be.

Az eddig megjelentekből az utolsó, a X. kötet [5] az óra szavunktól a püspökség szóig 6203 címszót tartalmaz, köztük a *patika*, *patikabeli*, *patikacímer*, *patikaház*, *patikai*, *patikaláda*, *patikaládácska*, *patikaorvosság*, *patikárius*, *patikáriusinas*, *patikárius legény*, *patikáriusné*, *patikás*, *patikaszerszám*, *patikázás* szavaink is szerepelnek. Ezekből mutatunk be néhányat az eredeti írásmódban, bár olvasásuk nehézkes, de a többszáz éves beszéd- és írás stílust hűen tükrözik. Az idézeteket a Szótörténeti Tárból vettük át, az ott közölt levéltári adatok alapján [6–20 irodalmi hivatkozások].

A *patika* szavunk első írásos előfordulása 1656-ban jelenik meg a Teleki Jánosnének Teleki Mihályhoz írott levelében a következő szövegrészben: „*Nekem küldj, ha lehet, a patikából vagy a doctoroktól egy kevés fényő mag*

olajat” [6]. Később 1685-ben, 1710-ben, 1726-ban, 1756-ban, 1789-ben, 1799-ben más forrásokban is megtalálható. Szókapcsolatban 1662-ben így jelent meg Bornemissza Susanna Teleki Mihályhoz írt levelében: „*Édes öcsém uram, Kegyelmedet kérem szeretettel, hogy hozzon Kegyelmed nékem olyan füvet, mintkivel Bocskai uram él, Posonban a jesuita patikában találni*” [7]. Átvitt értelemben, mint gyógyír is említve van, ezt egy 1710-ből való írás igazolja: „*Azért egész patika, diacta, doktor, borbély, patikárius Isten után egyedül a mértékletes, természet szerint való élet...*” [8].

Patikacímer-t említ 1789-ből egy marosvásárhelyi irat a következő szövegben: „*A külső Ajtó fényőfa Deszkából való Vas sarkokon forgó, a Zárja meg romlott, mely(nek) belső felén Patika Czímerhez való Képek vagy(na)k szép mesterséggel le rajzolva, melyek aestimálhattak ad Rjt 30.*” [9].

Patikaláda, *patikaládácska* szavaink is igen régiak, hiszen abban az időben a fejedelmi udvarok nagy becsben tartott használati tárgyai voltak. 1698-ban „*Patikaládácska vagy ískatulya*” [10], 1700-ban Ebesfalváról származó leltárban „*Egy hitván Patika Láda no. 1.*” [11], vagy egy 10 évvel későbbi levélben tűnik fel a következő szöveggel: „*Volt egy kis patikaládám is, melyből mind nékem, mind más főrendeknek leghasznosabbnak tapasztaltam syrupum ribesiorum, citrorum et rosarum... etc....*” [12].

A *patikárius*, *patikárus* szavaink még régebbiek, hiszen 1570-ből maradt fenn egy írás, amiben már említve találjuk: „*Iftabik Iweges görgh... vallya... mykor Jeoniek az vihan az pathycarius tréfal volt ferdeos Kelemennel, valamj Bothot Mwthit volt ferdeos kelemennek hogy ely kapya*” [13]. Később 1585-ben, 1587-ben és 1600 után is előfordultak különböző szövegekben. Szónévként is használták, ezt egy 1570-ből és egy 1685-ből fennmaradt írás így említi: „*Martha, R(c)licia Antony pathikarius...*” illetve „*Patikarius Miklos...*” [14]. Szókapcsolatban a fejedelmi udvarok számadáskönyvéből maradt fenn, 1588-ból a következő bejegyzés olvasható: „*11 January Ketheo Janos witte eo N. Patikarussat 6 Louon wy warba(n) att(am) f. 1 d. 25.*” [15]. Megjegyezni kívánjuk, hogy a gyógyszerárus szavunk első említése jóval később, csak egy 1850-ből származó Dési Levéltárban található feljegyzésben fordult elő „*gyógyszerárus Ties Roth Pál úr*” szövegben [16].

1588-ból maradt fenn a *patikáriusné* szavunk is, egy kissé elmarasztaló szövegben, ami így hangzik: „*Ertyk eo kegmek az paticariusne feleol valo panaszt, hogj Egy Zabo legennyel egygywt Laknak Az Anyya Zent egyhaznak Rendy es Moggya kyweol hwt nélkwl es a zegény Arwanak Marhaachykayat tekozolljak*” [17].

A gyógyszerárban használatos eszközökre, de a gyógyszerekre egyaránt a *patikaszerszám* elnevezést használták. 1588-ból az eszközök jelölésére vonatkozó

két okirat is fennmaradt ennek igazolására. Ezek közül az egyik így szól: „Az patika zerzamertis, melj az Eleoby patikariusse vala veottek meg az varas zamara f. 35 [18]. Gyógyszerként való értelmezését olvashatjuk ki az 1650-ből fennmaradt írásból: „Müel az patika szerzamatok kezön készülhetek el, az postanak Varakodnj kellett” [19]. Jóval későbbi a *patikázás* szó előfordulása, ami orvosságszedésre vonatkozik. 1821-ből származik a következő fennmaradt szöveg: „...gondolhatod hogy ugyan folyt nállam a patikázás 's elis iszonjodtam volt a sok orvosságtól” [20].

Még sorolhatnánk a példákat, hisz a patika szavunkból származó kifejezésekre az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár X. kötet*e az 1570 és 1848 között íródott levéltári anyagokból összesen 75 példát ad meg. Így fontos forrásanyagul szolgálhat nemcsak a gyógyszerészet történetével foglalkozóknak, hanem az erdélyi művelődéstörténet iránt érdeklődő kutatók számára is.

IRODALOM

1. *Balassa I.*: Szabó T. Attila (1906-1987), Erdély nagy nyelvtudósa. Püski Kiadó, Budapest 1996, 98-108. – 2. *Tótfalusi I.*: Magyar szótör-

téneti szótár. Anno kiadó (h.n., é.n), 397. – 3. *Bakas F. (szerk.)*: Idegen szavak kéziszótára. Terra kiadó, Budapest 1960, 59. – 4. Gyógyszerész Almanach 1998. Magyar Gyógyszerész Kamara, Magyar Gyógyszerészeti Társaság és a Magángyógyszerészek Országos Szövetsége közös kiadványa. Galenus Lapkiadó, Budapest 1998, 486, 490, 542, 552, 581, 582. – 5. Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. Anyagát gyűjtötte Szabó T. Attila, főszerkesztő Vámszer Márta. X. kötet: Or – P. Akadémiai Kiadó – Erdélyi Múzeum – Egyesület, Budapest – Kolozsvár 2000, 569-571. – 6. Teleki Mihály levelezése I. kötet. Szerk. Gergely Samu, Budapest 1905, 11. – 7. Idem. II. kötet, 309. – 8. Kemény János és Bethlen Miklós művei. Budapest é.n., 512, 515, 878. – 9. Conscriptio Apothecae 90, Marosvásárhelyi Levéltár. – 10. Magyar Nyelv (folyóirat) XXXVIII, 206. – 11. I. Apafi Mihály udvartartási iratai (Ebesfalva). Erdélyi Múzeum levéltára, Kolozsvár. – 12. Kemény János és Bethlen Miklós művei. Budapest é.n. 724-725. – 13. Kolozsvár városának törvénykezési jegyzőkönyvei III./2., 186. – 14. Idem 186 a. – 15. Kolozsvári Számadaskönyv, 4/II, 48. – 16. Dési Levéltár 1320. – 17. Kolozsvár városa tanácsának jegyzőkönyvei. Kolozsvári levéltár I/1, 80. – 18. Kolozsvári Számadaskönyv 4/1, 29. – 19. Idem 26/VI, 402. – 20. A Pákei család levéltára 7. Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltára, Kolozsvár.

Az eredeti szöveg néhány fontosabb rövidítése: N = Nagyságod, Tes = Tekintetes, eo kegmek = Ő kegyelmek, eo N = Önagysága

M. H. Péter: *First written mentioning of the words „patika” and „patikarius” in Transylvania*

Dr. Péter H. Mária, Marosvásárhely, Târgu Mureş, Aleea Cornişa nr. 20/14 RO – 4300

Alföldi kisvárosba **gyógyszerészt**, gyógyszerügyi gyakorlattal keresek.

3 szoba összkomfortos lakás biztosított.

Érdeklődni a 06/20/9381-695 telefonszámon.